

Martin Luther'in İncil çevirisinin ortak Alman dilinin oluşmasındaki rolü

Marmara Üniversitesi

[Prof. Dr. Acar Sevim](#)

Türk dünyasının kültürel birliği açısından son derece önemli olan ortak alfabe ve Rusça'nın yerine geçmesini istediğimiz ortak konuşma / anlaşma dilinin oluşmasında neler yapabileceğimiz üzerinde düşünürken başka milletlerin kendi yazı dillerini meydana getirirken geçirdiği aşamaları dikkate almayı gerekli gördük. Biz tarih bilimiyle yakından ilgilenen Türkçüler olarak diğer milletlerin yaşadıkları tecrübelerden ders almanın şart olduğunu düşünüyoruz. Bunun için düşünce ve kültür tarihinde çok önemli bir yer edinmiş ve Goethe, Schiller, Kant, Hegel, Fichte, Schelling gibi dünya çapında edebiyat ve fikir adamları yetiştirmiş olan Alman milletinin kendi yazı ve ortak anlaşma dilini meydana getirmek için neler yaptığını ele alacağız.[1]

Almanya'da ortak yazı dilinin oluşmasında birçok olumlu faktör rol oynamıştır. Özellikle matbaanın Almanya'da keşfi dilin gelişimi üzerinde de muazzam bir etki yapmıştır. Johannes Gutenberg adlı Almanın 1440'lardaki bu icadı tarihte yeni bir çağ açmıştı. Matbaa bilgiye ulaşmak isteyen herkese düşünce ve kültür hayatından payını alma imkanı sunmuştu. Bilgiye ulaşma o yıllara kadar sadece varlıklı olanların bir ayrıcalığıydı. Bunlar pahalı el yazmalarını satın alabilen ya da kopya ettirebilen , veyahut iyi korunan kütüphanelere girip çıkabilen az sayıda insandı 15'inci yüzyıla kadar. İnsanların ne kadar bilgiye susadığı matbaacılığın kısa bir sürede bütün Avrupa'ya yayılmasından anlaşılabilir. 1500 yıllarında Avrupa'da tahminen 1120 matbaa bulunuyordu ve bunlar 260 şehre yayılmıştı. Matbaanın icadından sonraki ilk 50 yıl içinde basılanlar ortaçağda birkaç yüzyıl içinde elle yazılabilenlerden daha fazlaydı.[2]

Önceleri yeni icat matbaa büyük çapta Latince eserler basmıştı. Ancak zamanla Latince dışındaki halk dillerinde basılan kitaplar da giderek artıyordu. İlk Almanca basılan kitaplar daha çok yöresel konuşma dili ile yazılanlardı. Matbaanın keşfiyle bundan sonra ele alacağımız asıl konu olan Martin Luther'in İncil'i Almanca'ya çevirisi birbiriyle bütünleşince ortak Almanca'nın ortaya çıkışı kolaylaşmıştı. Martin Luther'in Alman dil tarihinde oynadığı büyük rol bir tarafa Alman birliğinin oluşmasında da göz ardı edilemeyecek katkıları vardır. Bizi ilgilendiren asıl bu yönüdür. 1522 yılının eylül ayında yeni icat edilen matbaalarda Yeni Ahit' in Almanca çevirisi basıldı ve kısa bir sürede çoğaltılarak her yere dağıtıldı. 1534 yılında da Luther İncil'in tamamını bastırdı. (Yeni ve Eski Ahit birlikte). Bu çabaları sayesinde Luther Alman dilinin bundan sonraki gelişimi üzerinde daha önce ve daha sonra hiç kimsenin yapamadığı kadar büyük bir etki yaptı. Bunun sebebi Alman dilinde yazdığı yazıların matbaa sayesinde kısa sürede yayılmasıydı. Yazdıklarının bu kadar geniş yankı uyandırmasının esas sebebi düşüncelerini geniş halk tabakalarının anlayabileceği

etkileyici bir dilde ifade edebilmesiydi. Açık ve iyi anlaşılabilen yeni Almancasıyla önce Almanya'ya sonra da bütün Avrupa'ya ulaşmıştı. Kendisi de halktan birinin oğlu olarak çocukluğundan itibaren "sokaktaki Almanın" nasıl konuştuğunu öğrenmişti. Öğretileriyle herkese ulaşmak istediği için de sıradan adamın, "evdeki anaların ve sokakta oynayan çocukların" diliyle yazıp konuşuyordu. Ancak bunu da yanlış anlamamak lâzım, Luther'in kullandığı dil sokaktakinin aynen kopyası, yani en alt tabakanın dili değildi. Luther ilk etapta basit insanlara ulaşmayı hedef alırken aynı dili Hıristiyan soylulara hitap ederken de kullanıyordu. Herkesin kendisini anlamasını istiyordu ve sözünü ettiği "sıradan adam" da okumamış adamdı. Luther'den önce ilâhiyat konusundaki tartışmalar ilim adamlarının dili olan Latinceyle ya da sadece Latince bilenlerin anlayabildiği yabancı kelimelerle dolu bir Almancayla yapılıyordu. Luther'den önce yapılan İncil tercümelerinde kullanılan dil de anlaşılmasız bir dildi. Şimdi Luther bu sahada da anlaşılması zor kitap dilinin bir kenara bırakılmasını ve günlük hayattan alınmış, canlı ve herkesin anlayabildiği bir dilin kullanılmasını savunuyordu. Ancak bu Luther'in kullandığı dilin sanattan yoksun olduğu anlamına gelmez. Kendisi de Latince beyan ve belâgat sanatını (retorik) okulda öğrenmişti ve bu sanatın imkânlarını Almancada kullanıyordu. Kendi anadili olan Almancayı iyi incelemişti, kendi İncil çevirisini sürekli düzeltmesi de bunu ispatlıyordu. Bu arada her zaman genelde kullanılan dilden ayrıldığı için dili (özenle belâgat sanatının kurallarına göre yazılmış olsa da) hep "halk diline yakın"dı. Aslında Luther İncil çevirisi sayesinde edebî nesirde yeni bir çığır açmıştı, bu nesir, kelime seçimi, cümle yapısı, üslup, dil akışı, ritim ve ses uyumu açısından emsalsizdi. Bütün yapmak istediği "berrak ve saf" bir Almanca kullanmaktı. Çoğu zaman bir kelimenin karşılığını bulmak için haftalarca araştırmış ve insanlara sormuştu. Bazen günlerce bir yerde takılıp kalmış ve bir satır yazamamıştı. Luther daha çok "serbest çeviri" yöntemini kullanmıştı, ancak yine de çevirdiği metnin anlamını olduğu gibi yakalayabiliyordu. Ortaya çıkan tercüme kokmadığı gibi Almanca orijinal gibi duruyordu. Bunu sağlamak için de "evdeki analara, sokaktaki çocuklara, pazardaki sıradan adama" soruyor ve "onun nasıl konuştuğuna bakıyordu". Böylece Luther yaşadığı sürece sürekli İncil çevirisinin dilini düzeltmek ve daha canlı hale getirmek için çabaladı durdu. Herkesin anlayabileceği açık ve berrak bir Almancayla yazmak Luther'in en başta gelen hedefiydi. "Ortak Almanca"yı bu denli geniş ölçüde kullanabilen başka biri daha olmamıştı.[3]

Bu arada İncil'i Almancaya ilk çevirenin Luther olmadığını da hatırlatmak zorundayız. 8'inci yüzyılın sonundan beri İncil'den birçok kısım aktarılmıştı. Ortaçağın sonlarından kalmış eksiksiz Almanca İncil el yazmalarının izleri de bulunur. Yüksek Almancayla (Saksonya'nın devlet dairelerinde kullanılan dili esas alan Alman yazı dili) yazılmış ilk İncil 1466 yılında Straßburg'da basılmıştı. Luther'in İncil'inin basıldığı 1522'den önce de yüksek Almancayla 14 , kuzey Almanya'da konuşulan şiveyle 4 ve Hollandca 4 İncil yayınlanmıştı. Bu İncil çevirileri orijinallerine titiz bir bağlılık gösteriyorlardı. Bu yüzden de kuru bir yazı dili, başka bir deyişle kelimesi kelimesine çeviri mahiyetini taşıyorlardı. Luther bunlardan bazılarında istifade etmişti. Ancak akıcı Almancayla yaptığı emsalsiz tercümeyle bütün eski çevirileri gölgede bırakmıştı. Herhalde "Almanlara İncillerini kazandıran kişinin Luther olduğunu" söylemek yanlış olmaz. Luther dili kullanmadaki yeteneği sayesinde, yüksek sanatın halkın günlük hayattaki konuşmasının doğallığıyla bütünleştiği bir edebiyat dili meydana getirmişti. Alman dilinde birçok diyalektin, değişik konuşma şeklinin oluşundan ve bu yüzden çoğu zaman kuzeyden gelen Almanların güneydekilerle anlaşamamasından yakınıyordu. Buldukları yöreden hiç ayrılmayan, yani seyahat etmeyenlerin anlaşmasının daha da zor olduğunu söylüyordu. Kendisi ise gençliğinden beri gezmeyi severdi. Bu yolculuklar

sırasında da ülkesini, insanlarını ve dillerini tanıma fırsatı buluyordu. Birbirlerinden 30 mil uzaklıkta bulunan iki Almanın birbirlerini anlayamamasını yanlış buluyordu. Avusturyalılar ve Bavyeralılar Saksonları ve Thüringenlileri anlamıyordu. Burada Luther konuşulan diyalektleri ve bunların ses farklılıklarını kastediyordu. Oysa bu farklılıklar yazıya geçirilince kendini göstermiyordu. Şimdi hem kuzeylilerin hem de güneylilerin anlayabileceği ortak bir Almanca ihtiyacı kendini hissettiriyordu. Bunun için "Almanya'daki bütün kralların ve prenslerin kullandığı Saksonya resmî daire dilini" tercih ettiğini söylüyordu. Luther'e göre bütün imparatorluk şehirlerinde ve prens saraylarında yukarı Saksonya resmî daire dili esas alınmalıydı. [4]

Luther'in İncil çevirisinin Almanya'da bu denli yankı uyandırmasının önemli sebepleri vardı. Bu tür olayların başarıya ulaşması için bazı şartların hazır bulunması gerekir. Burada Meißen şehrinin önemini vurgulamakta yarar vardır. Bu şehrin resmî dairelerinde oluşan dili İncil çevirisinde esas alan Luther bu dilin daha sonra bütün Almanya'da resmî yazı dili haline gelmesine ve her tarafa yayılmasına yardımcı olmuştur. Alman filologlarından bazıları yeni yüksek Almanca yazı dilinin tamamen Meißen Yukarı Saksonya ağzından ve doğu bölgesinde yerleşmiş (koloniler oluşturmuş) Alman topluluklarının konuştuğu ağızlardan çıktığını vurgulamışlardır. Alman tarihinde önemli bir yeri olan "doğu kolonizasyonu" ya da doğuya göç Almanların ortaçağda Slavlarla, Avar Türkleriyle ve Macarlarla dolu bölgelere göçü demektir. Kolonizasyon 8. yüzyılda Bavyeralıların Tuna bölgesine ve Alp Dağları'nın doğu kesimine göçüyle başlamıştır. Göç eden Almanların Slav halkla karışmasından doğu ve orta Almanya'da bazı yeni Alman boyları doğmuştur. Bu arada Alman şehirleri kurulmuş, Doğu Prusya gibi bölgelere de köylüler yerleştirilmiştir. 1350 yıllarında göç hareketi durmaya başlarken değişik yerlerden gelen Alman boyları arasındaki dil farklılıkları da zamanla yerini karma Almancaya bırakmıştı. [5]

Alman yazı dilinin oluştuğu resmî daireler içinde Meißen'deki daire en önemlisidir. Bu resmî dairenin 15'inci yüzyıldaki nüfuz alanı oldukça geniştir. Ortak Almancanın oluşması anlatılırken bu resmî daire dilinin (Kanzleisprache) üzerinde de durmak gerekir. Kanzleisprache 1350-1600 arasında değişik yazı diyalektlerinin ortasının bulunduğu bölgeler üstü bir dil olup resmî dairelerde kullanılırdı. (meselâ IV. Karl'ın Prag'daki dairelerinde) Kanzleisprache o çağlarda değişik prensliklere bölünmüş olan Almanya'da ortak Almancanın ortaya çıkışında çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle "Saksonya resmî daire dili" bu fonksiyona sahipti. Luther de bunu esas almıştı. Bu resmî daire dilinin hedefi değişik Alman diyalektlerini esas alarak bütün Almanya'da geçerli olabilecek bir standart dil oluşturmaktı. [6]

Bütün bu anlattığımız olayları bir tek kişinin tek başına başarabileceğini akli almayan bilim adamları bu gelişmeleri mümkün kılan olumlu dış faktörleri de dikkate almışlardır. Bunların başında Luther'n kendisinin konuştuğu Thüringen ağzının da dahil olduğu Almanya'nın ortadoğu kesimindeki dilin köprü konumunda oluşu gelir. Luther'in memleketi olan Thüringen Almanya'nın tam ortasında yer alır. Coğrafi konumu itibarıyla de kuzeyle güney Almancası, ayrıca güney doğudaki Tuna bölgesi Almancasıyla kuzey batıdaki Ren Nehri Almancası arasında bir köprü gibidir. 1930'lu yıllarda Alman dil tarihçileri değişik Alman boylarının göçü sonucu doğuda kolonilerin oluştuğu bölgede ortaya çıkan ortak anlaşma dilinin daha sonra resmî dairelerde de kullanılmasının önemine ve bu bağlamda Meißen resmî daire dilinin oynadığı önemli role dikkat çekmişlerdi. Bu dil tarihçilerine göre Luther, Almanya'nın ortadoğu kesiminde ihtiyaç sonucu ortaya çıkan ve daha sonra Meißen dairelerinde de (kurallara bağlanmak suretiyle) kullanılan bu dili çevirilerinde ve yazılarında esas almıştı. [7]

Luther'in başarısı Almanya'da yazılarıyla konuşma diline yakın bir yazı dili meydana

getirmesiydi. Böylece Luther Alman dilinin öğreticisi haline gelirken dînî alandaki karşıtları da onun dildeki otoritesini kabul etmek zorunda kalmışlardı. Bu arada Luther'in ölümünden sonra Protestanların çoğunlukta olduğu orta ve kuzey Almanya 200 yıl boyunca edebî sahada üstünlüğü ele geçirmişti. Bu uzun bir süre "Meißen Almancası"nın hâkimiyeti demektir. Bununla Luther'in Almancası kastediliyordu. Başka bir deyişle "yüksek Almanca" konuşulması ya da yazılması anlamına geliyordu. Almancanın saflığı için mücadele veren Alman barok şairi Martin Opitz de (1597-1639) Silezyalı olmasına rağmen mektubunda bir arkadaşına şunu yazıyordu (1628): " Ben Silezya diyalektimi kullanmıyorum, sen de Elsaß diyalektini kullanma !. Tek bir Alman dili vardır, aynı Yunan dünyasında Attika Yunancasındaki gibi. Buna istersen Luther Almancası de..Eğer bunu kullanmazsan doğru Almanca yazmış sayılmazsın.." Meißenca (öyle de deniyor) artık edebiyat ve kitap dili olmuştu. Ancak o tarihlerde yazıldığı şekliyle hiçbir yerde konuşulmuyordu. Hatta o devirde Meißen Almancasıyla alay edenler de vardı. [8]

16'ncı yüzyılın ortalarında konuşulan dille yazılan dilin aynı olmadığı anlayışı da uyanmıştı. Meißen dilindeki gibi yazım kuralları yerleştikçe bu yazı diliyle diğer konuşulan ağızlar arasındaki uçurum da o denli derinleşiyordu. Ancak konuşulan dilde de bir değişim başlamıştı. Artık kuzey Almanyanın önemli bölümleri Meißen yüksek Almancasını kullanmaya başlamıştı. Daha çok orta ve güney Almanya'da konuşulan yüksek Almanca aslında onlar için yabancı bir dil gibiydi ve Kuzey Almanyalıların çoğu bu dili kitaplardan öğrenmişti, tabi ki, özellikle de Luther'in Almancasından ve dînî yazılarından...Kuzey Almanyalılar her güneylinin okurken kendi diyalektine aktardığı bu dili yazdığı gibi konuşmaya mecburdular. Çünkü güneyin dialektini bilmiyorlardı. Böylece kuzeylilerin konuştuğu yüksek Almanca diyalekte bağlı değildi. Yüksek Almancanın ilk önemli gramercisinin , yani Justus Georg Schottel'in Kuzey Almanı olması da bir rastlantı değildir. Çünkü Schottel yüksek Almancaya dışardan bakıyordu. Luther'in ortaya çıkardığı yazı dili o haliyle hiçbir Alman bölgesinde konuşulmuyordu tabi ki...Ancak dünyadaki bütün Almanların birbiriyle anlaşmak için kullandıkları ortak Almanca olacaktı artık. Özellikle aydın kesim yazı dilini esas alan bir telâffuz geliştirmeye gayret ediyordu bundan böyle.[9]

Sonuç:

Luther ve dinde reformasyon hareketi Almanya'ya çok şey kazandırmıştır. Luther'in başlattığı reformasyon bütün Almanları etkiledi. Karşıt dînî gruplar tartışmalarını Almanca yaptılar. O devir için muazzam sayılarda propaganda malzemesi, yayınlar basıldı, Almanya'da hiçbir dönemde insanlar bu kadar çok okumamıştı. Bu olayın Alman dil tarihi açısından önemi büyüktür. Günlük iletişimin ötesinde ve buna rağmen yine de herkesin anlayabileceği bir dil ihtiyaç haline gelmişti. İşte Luther bu dili buldu. Hatta öyle ki, bundan böyle Luther'in Katolik düşmanları bile bu dili kullanmak zorundaydı, amaç düşmanı kendi silâhıyla vurmak değil miydi? Artık kaleme sarılan her aydın Luther'in yaptığı gibi kendi bölgesinin dil kaynaklarına yönelmek zorundaydı. Böylece bu nesil fikrî tartışma yaparken de Latince yerine her evde konuşulan anadilini kullanmayı öğrendi. Birçok Alman, aydın sınıfın dili olan Latincenin boyunduruğundan kurtulmayı başardı. Artık bilimde de Almanca kullanılıyordu. [10]

Üniversitelerde bazı dersler artık Almanca veriliyordu. Tabi başlangıçta kullanılan bu ortak Almanca herkeste farklıydı. Ortak Almancacılar ortak kurallara göre yazılmış bir dilin gerekliliğini kavradılar. Böylece reformasyon devrinde birçok imlâ kılavuzu çalışması da yapıldı. Bu çalışmaların hepsi genellikle bölgesel dili esas alsın da prensipte bir yazı (imlâ) birliğı amaçlanıyordu. [11]